

ПРО ЧАС ЗАСНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА “ЛЕПП І ВАЛЬМАН” НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

Підприємства сільськогосподарського машинобудування почали виникати в Російській імперії у перші десятиріччя XIX століття. Спочатку вони являли собою майстерні з ремонту та виробництва сільськогосподарського реманенту, які поступово освоювали випуск складних машин. У дореформений період найбільша кількість таких підприємств знаходилась в Центральному регіоні Російської імперії. Але після реформ 60-х років перше місце по кількості заводів посів Південь. Питання про час заснування менонітських підприємств сільськогосподарського машинобудування на півдні України і досі залишається дискусійним [16, 54]. Сучасний російський дослідник Л.В. Малиновський вважає, що виробництвом сільськогосподарських машин німці Півдня зайнялись тільки після 1870 р. [15, 128]. Дослідники А.І. Лохматова та Н.В. Осташева спиралась на свідчення власників найстарішого менонітського підприємства “Лепп і Вальман”, які заснування фабрики визначали 1850-м роком [14, 83; 16, 54]. Згідно з припущенням українського вченого А.І. Карагодіна, завод виник набагато пізніше, а ставший традиційним 1850 рік — час започаткування справи [13, 73; 18, 257]. Спробуємо поглянути на це питання під іншим кутом і в світлі інших джерел.

Петро Лепп (1817 - 1871), як відомо, народився в колонії Ейнлаге. Його батько був одним з найкращих господарів хортицьких колоній у 1823 р. [1, 19]. Лепп отримав професію годинникаря в Пруссії і поселився в Хортиці, де створив годинникову майстерню [16, 53 - 54; 19, 309]. Згодом його майстерня стала ремонтувати та будувати сільськогосподарські знаряддя [13, 74; 20, 141].

Відсутність єдиної точки зору щодо факторів, які дозволяють підприємство вважати заводом; нічим не підтвержені свідчення його власників; збережена, а можливо, спеціально заведена документація підприємства з 1875 року — ускладнює вирішення проблеми про час заснування заводу. Адже зі слів нового власника, І.Г. Леппа, лише у 1879 році було зафіксовано, що підприємство нараховувало 94 робітники та обсяг виробництва у 108600 крб. [14, 83].

Відтак, питання про час заснування підприємства в колонії Хортиці й на сьогодні залишається відкритим. Власники заводу писали, що підприємство розпочалося з невеличкої справи, яка нараховувала до десяти робітників [4, 154]. Книги рахунків робітників за ранній період збереглися лише за 1887 р., а паспортні книги — за 1900 - 1903 рр. [3, 38]. Це не дає можливості перевірити існування підприємства у заводській документації за 50-ті рр. XIX ст. Але в паспортній книзі 1900 р. числиться робітник Нікітін Терентій Юхимович, селянин села Михайлівки Олександрівського повіту Катеринославської губернії. Він розпочав працювати на хортицькому заводі “Лепп і Вальман” з 7 жовтня 1855 р. і до 1900 р. пропрацював на заводі 45 років. За паспортними книгами 1901 р. та 1903 р. було встановлено, що в 1900 р. Т.Ю. Нікітіну виповнилось 62 роки, тоді як у 1855 р. йому було 16 [9, арк. 64, 124 зв., 173 зв., 245 зв.]. Відомості з паспортних книг частково підтвердились у книгах зарплат за 1886 - 1890 рр. Припустити, що фінансова документація була підроблена, щоб завищити вік підприємства, є маловірогідним. У книгах зарплат зафіксовано прізвище Нікітін за 1886 - 87, 1888 - 90 рр. [7, арк. 26, 156 зв., 158; 8, арк. 280 - 285]. У відповідних документах за 1879 - 81, 1883 - 85 рр. поряд з прізвищем Нікітін стоїть ім'я Сергій, але за інші роки воно відсутнє. Це може бути лише описка, адже в паспортних книгах іншого Нікітіна немає [5, арк. 202 - 218; 6, арк. 66 - 67]. Отже, ми можемо констатувати, що в 1855 р. підприємство вже існувало, але ми не можемо достеменно сказати, чи було воно заводом.

Перевірка свідчення Леппів за документами іншого походження вимагає додаткової пошукової роботи. В “Ілюстрованому каталозі машин та знарядь механічного та чавуноливарного заводу “Лепп і Вальман” в с. Хортиці, Катеринославської губернії 1889 р.” вказано, що перша нагорода — велика срібна медаль Міністерства державного майна — була отримана в 1858 р. Більше ніякої інформації каталог не містив [10, арк. 2; 18, 257].

Можна припустити, що медаль була отримана на виставці сільськогосподарського машинобудування. Для перевірки цього було розроблено два напрямки наскрізного перегляду джерел. Перший — суцільна евристика в центральних та губернських офіційних періодич-

них виданнях за 1858 рік і другий — пошук додаткових відомостей у фондах “Міністерства торгівлі та промисловості” (Ф.23) та “Канцелярії Міністерства державного майна” (Ф.383) Російського державного історичного архіву.

Втім, це не дало позитивного результату. Був здійснений наскрізний пошук у “Журнале Міністерства государственных имуществ” та подальший архівний пошук в каталозі “Виставки” Російського державного історичного архіву. В “Журнале Міністерства государственных имуществ” за 1859 р. була виявлена стаття “Выставка сельских произведений в Екатеринославе в 1858 году”, що майже повністю дублювала архівну справу “Об открытии в 1858 г. выставки сельскохозяйственных произведений в Екатеринославской губернии (1859 г.)” (РДІА, ф.398, оп.23, спр.8369, арк.1 - 85).

Аналіз цих матеріалів дозволив встановити, що в 1858 р. колоніст поселення Хортиця Лепп був нагороджений на виставці сільських виробів у Катеринославі не великою, а малою срібною медаллю за винахід шовкомотальної машини та машини для збивання ковилу [11, арк. 53 зв.; 12, 70]. Однак ці відомості свідчать не про існування підприємства Леппа у 1858 році, а про те, що вже в цей час Петро Лепп почав самостійно займатись машинобудуванням.

Таким чином, можна припустити, що представники промислової династії Леппів-Вальманів вважали, що 1850 рік — це рік, коли їх родоначальник Петро Лепп заснував власну справу з виробництва сільськогосподарських знарядь і машин. У 1858 р. Леппом було отримано першу і, треба зазначити, дуже престижну нагороду — медаль Міністерства державного майна. Для реклами та збільшення майбутніх торговельних обігів було підготовлено каталог фірми “Лепп і Вальман” у 1889 р., де замість малої срібної медалі, яку підприємство отримало в дійсності, заводчики зафіксували на внутрішній сторінці каталогу у списку отриманих нагород: “1858 г. — Большая серебряная медаль Министерства Государственных имуществ”. У 1889 р. власники мали не один завод у Хортиці, а відкрили ще один філіал у Шенвізе 1887 р. Можливо, що адміністрація заводу була впевнена в неможливості перевірки цієї інформації та хотіла підвищити статус їхнього підприємства. Власники заводу намагались довести, що засновник заводу в Хортиці Петро Лепп був першим на півдні Російської імперії “будівельником землеробських машин і засновником існуючих заводів товариства “Лепп і Вальман” [2, 13].

Усе це дає підставу говорити про розширення хронологічних меж заснування найстарішого менонітського підприємства з виробництва сільськогосподарських знарядь і машин “Лепп і Вальман” на півдні України до 1858 - 1875 рр. Підприємець вважав 1850 рік датою заснування власної справи, а в 1855 р. у нього вже були наймані робітники. У 1858 р. він отримав першу нагороду від Міністерства державного майна, але лише в 1875 р. його завод в Хортиці був документально зафіксований [9, арк. 64, 124 зв., 173 зв, 245 зв.].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Дніпропетровської області, ф.134, оп.1, спр.752.
2. Державний архів Запорізької області (далі ДАЗО), ф.6, оп.1, спр.249.
3. ДАЗО, ф.30, оп.1, спр.3.
4. ДАЗО, ф.30, оп.1, спр.219.
5. ДАЗО, ф.65, оп.1, спр.5.
6. ДАЗО, ф.65, оп.1, спр.20.
7. ДАЗО, ф.65, оп.1, спр.26.
8. ДАЗО, ф.65, оп.1, спр.28.
9. ДАЗО, ф.65, оп.1, спр.47.
10. ДАЗО, ф.65, оп.1, спр.81.
11. Російський державний історичний архів, ф. 398, оп.23, спр.8369.
12. Выставка сельских произведений в Екатеринославе в 1858 году // Журнал Министерства государственных имуществ. — 1859. — Ч.LXX.
13. Карагодин А.И. История Запорожского края (1770 - 1917). — Запорожье, 1998.
14. Лохматова А.И. Очерки истории промышленного развития Запорожского края во второй половине XX века // Из прошлого Запорожья. — Запорожье, 1992. — Вып.2.
15. Малиновский Л.В. Заблуждения и ходячие стереотипы в истории Российских немцев // Российские немцы: Материалы международной научной конференции, Анапа, 20 - 25 сентября 1995 г. — М., 1996.
16. Осташева Н.В. Династия Леппов и их предприятие // Вопросы германской истории. — Днепропетровск, 1998. — Том 1.

-
17. Осташева Н.В. На переломе эпох... Меннонитское сообщество Украины в 1914 - 1931 гг. — М., 1998.
 18. Романюк М.В. Ілюстрований каталог підприємства “Лепп і Вальман” 1889 р. як джерело для вивчення промисловості менонітів півдня України // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ: Південна Україна XVIII - XIX століття. — Вип.5. — Запоріжжя, 2000.
 19. Toews J.B. The emergence of German industry in the South Russian colonies // The Mennonite Quarterly Review. — Volume LV. — October 1981. — №4.
 1. Urry J. None but saints: the transformation of Mennonite life in Russia. 1789 - 1989. — Winnipeg, 1989.